

BÝVALÝ KOSTEL SV. VÁCLAVA VE VRACLAVI

MARTIN JEŽEK - JAN SOMMER

RANĚ STŘEDOVĚKÝ HRAD

Budova bývalého kostela sv. Václava ve Vraclavi (okr. Ústí nad Orlicí) stojí v jižním koutu návsi. Jádru vsi je hlubokým údolím potoka odděleno od ostrožny, na níž stával stejnojmenný hrad přemyslovských knížat (obr. 1, 2). První spolehlivá zpráva o jeho existenci se váže k roku 1108, kam Kosmas zařadil známou krvavou událost (MGH NS, s. 190). Z 12. století však pocházejí též falza, hlásící se do starších dob. Podle listiny s datem 1073 bylo *aratum* ve Vraclavi součástí donace Mikulce, dvořana krále Vratislava, zakládanému opatovickému klášteru (CDB I, č. 386, s. 370). Z formulace vyplývá, že Mikulcova donace náleží k původní vrstvě textu (Nohejlová 1925, 9, pozn. 3). Po důkladném rozboru položila E. Nohejlová (1925, 78 - 79) založení opatovického kláštera - a tím i první zmínky o hradu Vraclav - k roku 1086. Další falzum z 12. století, zmiňující o *cast- rum*, je opatřeno datem 1088 (CDB I, č. 387, s. 375). Počátky hradu, částečně osvětlené též hmotnými prameny (viz níže), bývají spojovány s upevňováním přemyslovské moci ve východních Čechách (viz Žemlička 1995, 33, 43).¹⁾ Mezi východočeskými provinciemi, které vypravily v roce 1134 ozbrojence (FRB II, s. 217), však Vraclav není uvedena. Neobjevuje se ani mezi východočeskými hradeckými centry prv-

ní poloviny 12. století (srov. Vogt 1938, 78). Jako ústředí provincie je v pramenech zmíněna až k počátku 13. století, kdy ji spravoval Děpolt III. (CDB II, č. 112, s. 107; viz Skružný 1962, 11 - 13). *Castrum Wratislav* (1222: CDB II, č. 229, s. 216) bylo v roce 1226 sídlem kastelána jménem Bicen a soudce zvaného Janec (CDB II, č. 289, s. 290). Necelých sto let nato třč. Dalimil poznamenal, že „na tom hradišči stojí býlé“ (Havránek - Daňhelka - Kristen edd. 1958, s. 100). Archeologické výzkumy na hradě a předhradí nezaznamenaly doklady osídlení druhé poloviny 13. století (viz níže).

Plocha hradu o rozloze přibližně 0,8 ha, ze tří stran chráněná srázy ostrožny, byla od jihovýchodu uzavřena mohutnou příčnou hradbou. Při archeologickém výzkumu opevněného areálu v letech 1962 - 1963 byly kromě pravěkých (slezskoplatěnických) objektů odkryty doklady intenzivního mladohradištního osídlení. Dokumentovány byly především početné kúlové jamky a rozsáhlejší jámy. Z jejich výplně pocházejí kromě zlomků keramických nádob a zvířecích kostí i denáry Břetislava I., záušnice a další bronzové předměty, zbytky železných klíčů, nůžek, kování pochvy nože, fragment rukojeti vědérka, zlomky nožů, ost- ruh, šipka, kamenné a hliněné přesleny, kostěná sídla a další výrobky z kosti (Hrdlička 1962; 1963; 1966; 1973; Sláma - Hrdlička 1967 - 1968). Sondáž ve střední části hradu byla odkryta část etážového pohřebiště. Kostry v několika ze tří desítek hrobů dospělých i dětí byly při lebce a nohou obloženy velkými, svisle uloženými kameny. Tři zemřelí byli vybaveni záušnicemi o průměru kolem 4 cm, v jednom hrobě byl nalezen skleněný kroužek. Při výzkumu bylo nalezeno i několik záušnic malých rozměrů (fotoarchiv ArÚ AV ČR Praha). Hroby, řazené do 12. století, byly zapuštěny do výplně několika starších mladohradištních objektů (Hrdlička 1962).

Obr. 1: Letecký pohled na Vraclav od jihovýchodu. V dolním koutu návsi budova bývalého kostela sv. Václava (čp. 115), v pozadí hradiště (foto M. Gojda).

Obr. 2: Vrclav (okr. Ústí n. Orlicí). Podle mapy stabilního katastru (1839). 1 – plocha raně středověkého hradu, 2 – dům čp. 115, bývalý kostel sv. Václava, 3 – kostel Nanebevzetí P. Marie.

Výzkum ozřejmil, že situace, pokládaná J. L. Pičem (1909, 309-310, 386) za zbytky „knížecího paláce“, pravděpodobně vznikla při lomových pracích v novověku (Hrdlička 1963).²⁾

Dosavadní poznatky o předhradí vycházejí výhradně z dokumentace stěn výkopu, směřujícího od zbytku příčné hradby k jihovýchodu. V. Vokolek (1954) zde zachytil profily 19 mlado- či pozdně hradištních zahlobených objektů. Pod vnější stranou někdejší hradby byl zaznamenán příkop. Z výplně kulturních jam, kúlových jamek a objektů, interpretovaných jako pec a zásobní jáma na obilí, pocházejí zlomky keramiky, zvířecí kosti, výjimkou je záušnice o průměru 5,5 cm. Nálezy železné strusky svědčí o místní výrobě. Sídlištní objekty byly zjišťovány až do vzdálenosti přibližně 300 m k jihovýchodu od valu. Absence vrcholně středověké keramiky v odkrytých situacích naznačuje dobu závěru zdejšího osídlení (srov. též Vích 2000, 69).

Jeden z dokumentovaných objektů (č. 6), interpretovaný jako úsek dalšího příkopu (viz Vokolek 1954, 10), se stal podnětem k názoru o členitosti předhradí. Nevelká hloubka a velmi pozvolný sklon stěn objektu však ponechávají tuto otázku otevřenou. S předpokládaným příkopem spojoval L. Skružný (1962, 9, pozn. 3) terénní útvar nejasného původu, který označil za zbytek opevnění prvního předhradí. Tamtéž autor vyslovil i domněnku o druhém předhradí, jejímž odůvodněním byla pouze přítomnost zmíněných objektů i jihovýchodně od domnělé linie opevnění. V názorech o rozsahu a členění vrclavského předhradí se uplatnily i výklady o kostele sv. Václava, stojícího při návsi obce. Jeho poloha a předpokládané stáří sloužily za východisko názorů o rozlehlosti vrclavské raně středověké aglomerace (Jireček H. 1884, 3; Loskot 1908, 7; srov. Skružný 1962, 9, pozn. 4).

PÍSEMNÉ ZPRÁVY A DOSAVADNÍ NÁZORY O KOSTELU SV. VÁCLAVA

Jako románskou stavbu z konce 11. století popsal kostel sv. Václava Z. Wirth (1902, 236) v Soutpisu památek. Pro své datování neuvedl žádné argumenty. Části budovy, které mohl Z. Wirth zkoumat, ani žádné neposkytují. Publikoval půdorys jednodlné budovy s věží při západním průčelí a s pravoúhlým presbytářem (Wirth 1902, 236,

obr. 252). Již v roce 1839 ale podle mapy stabilního katastru stály v místech někdejšího presbytáře dodnes dochované přístavby (srov. obr. 2), jejichž půdorys autorově nákrese neodpovídá. Při výčtu zpráv o kostelu Z. Wirth vycházel z údajů uváděných v místopisné literatuře.

Vysokomýtský historik A. Šembera (1845, 62) kladl první zmínku o kostele sv. Václava k roku 1350 s mylným odkazem na Balbínovy „Libri erect“. Zmínka o Vrclavi, která neobsahuje údaj o zasvěcení kostela, se ve skutečnosti nachází v textu listiny z roku 1350 (Balbín 1683, 37), otištěném stejně jako výtah z erekcí knih v pátém svazku díla *Miscellanea historica regni Bohemiae*. Obsah listiny tvoří výčet farností na území nově zřízené litomyšlské diecéze (též CDM V, č. 52, s. 26 - 27).³⁾ Zasvěcení vrclavského farního kostela není uvedeno ani v těchto, ani v jiných předhusitských pramenech. V žádném ze jmenovaných, ovšem

ne zcela vyčerpávajících soupisů není u jména Vraclavi zmíněna filiální svatyně. Kořeny ztotožnění vracavského farního kostela 14. století s kostelem sv. Václava (Šembera 1845, 62; Jireček H. 1857, 29) lze kromě dobového mínění o starobylosti zasvěcení shledávat v tehdejšímu názoru o vzniku budovy druhého, dodnes farního vracavského kostela Nanebevzetí P. Marie v 16. století (Šembera 1845, 61). Původní části budovy však pocházejí z druhé čtvrtiny nebo z doby kolem poloviny 14. století (viz níže). Nemáme tedy důvod k předpokladu, že zmínky z poloviny 14. století se netýkají kostela Nanebevzetí P. Marie.

Druhá zmínka se má vázat k roku 1470. Z. Wirth (1902, 236) a F. Loskot (1908, 22 - 23), kteří jej bez odkazu na prameny uvedli, patrně vycházeli z barokní brožury propagující vracavské lázně. Její autor, vysokomýtský děkan W. W. Čzapek (1722, 11 - 12), totiž jmenoval při popisu krás Vraclavi i „... dva kosteli geden S. Wáclawa (w němžto že před léty/ když gessť bez střechy pustý byl/ Český Král Matyáš do Uher gedaucý swůg Královský Stánek a odpočinuti měl/ se powídá/) pak přičiněním Welebného Pana Děkana Megtského Samuele Hattasse renovirovaný gest...“ H. Jireček (1884, 46; rovněž Loskot 1908, 22 - 23) toto sdělení spojil s výpravou Matyáše Korvína. Otázku vzniku tradice o pobytu krále ve zchátralém vesnickém kostele komplikuje zpráva o velkolepém nákupu potravin ve Vraclavi pro Matyáše Habsburského a jeho doprovod při cestě přes Vysoké Mýto v roce 1617 (Jireček H. 1884, 68).

Podle názvu epitafu věnovaného památce rektora vracavské školy, zavražděného ve Vraclavi roku 1598, byl rektor pohřben „in Templo Vraczlaviano majori, ubi Parentis sui ossa quiescunt“ (Epitaphia ..., s. 1). Z tohoto označení patrně vyplývá existence druhé vracavské svatyně, snad totožné konfese.⁴⁾ V rozsáhlém protokolu, pořizovaném při šetření tragické události vysokomýtskými úředníky, je několikrát zmíněn vracavský kostel jako místo pohřbu a předvedení viníka. Při vyčerpávajících výpovědích však nebyl kostel blíže popisován. Nikdo z účastníků řízení nepochyboval, o který kostel jde, a nikde není ani zmínka o jiné vracavské svatyni (LNT 1598, 13 - 18, 21 - 34, 36 - 38).

Nesporné zprávy o kostele sv. Václava pocházejí až z doby po rekatolizaci Čech. V barokních pramenech se též prv-

Obr. 3: Vraclav, čp. 115. Pohled na jižní průčelí centrální části budovy od jihovýchodu (foto J. Sommer, 2001).

Obr. 4: Vraclav, čp. 115. Pohled na západní průčelí budovy (tzv. věž) od západu (foto J. Sommer, 2001)

ně setkáváme s uvedením svatováclavského patrocinia. Roku 1666 byl podle děkana Čzapka (1722, 12) kostel sv. Václava obnoven vysokomýtským děkanem Samuelem Hattasem, který také nechal vystavět zvonici.⁵⁾ Další zprávy z 18. století nejsou pro řešení otázky počátků kostela podstatné, upozorníme jen na požár v roce 1737 a „znovuzbudování“ v roce 1743. V roce 1786 se sakrální funkce budovy v důsledku josefínských dekretů uzavřela a objekt sloužil až do požáru v roce 1841 jako sýpka (viz Šembera 1845, 63; Loskot 1908, 75; viz též Memorabilienbuch vracavské expositury). Poté byl do 70. let 20. století využit jako hostinec.

ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM KOSTELA

V rámci přípravy projektu zamýšlené rekonstrukce domu čp. 115 ve Vraclavi, bývalého kostela sv. Václava, byla na vybraných místech provedena archeologická sondáž (Je-

Obr. 5: Vraclav, čp. 115. Pohled na jižní průčelí západní části budovy (tzw. věž) od jihovýchodu (foto J. Sommer, 2001).

žek - Sígľ - Vokolek 1998). Nejschůdnější možností odhalení zbytků zdiva presbytáře skýtal prostor někdejšího chléva v severovýchodní části budovy (obr. 6). V západní stěně chléva, tedy ve vnějším lici východní zdi ústředního prostoru budovy, jsou patrné dvě svislé spáry. Mezi nimi je cihlami zazděná jizva po vylámaných opukových kamenech. Rozměry cihel svědčí o provedení tohoto zásahu v novověku. Severnímu okraji cihelné zazdívký odpovídal severní okraj zasypu, odkrytého po odstranění podlahové dlažby (sonda 2; popis stratigrafické situace o. c., 114 - 116). Zásyp obsahoval zlomky keramiky a skla z 19. století. Jeho odstraněním se obnažila koruna zdiva z opukových kamenů pojených jilem.

Zdivo, široké kolem 1,20 m, je pod cihelnou zazdívkou provázané se základovou partií západní stěny chléva. Pojí se k ní v přibližně pravém úhlu. Postupně se stáčí k jihovýchodu a zabíhá pod jižní stěnu chléva (obr. 7). Průběh zdi byl v malém úseku sledován i v severní části sousední, jižněji situované místnosti. Byl zde zaznamenán vrchol oblouku a náznak stočení zdi k jihozápadu. Odstraněním zmíněné novověké navážky v jihozápadním koutu chléva byl odhalen povrch podloží. Shodná situace byla zjištěna v sousední místnosti (sonda 3). Podloží tu bylo rozrušeno pouze jednou jamkou, jejíž výplň, stratigraficky starší než navážka, nevydala žádné nálezy. Vnitřní lic odkrytého zdiva je zasazen do podloží. Naproti tomu vnější lic severního úseku

obloukového zdiva i východní lic západní stěny chléva (tedy vnější lic východní zdi ústředního prostoru budovy) byly místy zapuštěny do výplně starších hrobů (obr. 7, 9, 10). V důsledku užívání hřbitova i v novověku zanikly případné stopy stavebního horizontu. Tehdejší úroveň terénu ale udává horizontální předěl v charakteru lice západní stěny chléva. Vyšší část zdi je licovaná, lic nižší části není upraven (obr. 9).

Zdivo obloukového půdorysu lze jednoznačně ztotožnit se základovou partií presbytáře bývalého kostela. Dobu zániku vyšších partií nadzemního zdiva presbytáře klademe do doby mezi desakralizací budovy (1786) a zakreslením chléva na stabilním katastru (1839). Tomu odpovídají i nálezy ze zasypu uloženého na dochované koruně základu snesené zdi a z navážek spočívajících přímo na podloží v odkryté části interiéru kněžiště. Zbytky jiné stavební konstrukce nebyly ve zkoumaných místech zjištěny, s výjimkou opukové zdi přiložené k severovýchodní části obloukového zdiva.

Při výzkumu chléva a přilehlé místnosti bylo odhaleno 16 hrobů, vzájemně narušených, z nichž se v některých případech dochovaly jen malé fragmenty (obr. 7). Mezi jejich výplněmi se jen výjimečně podařilo rozpoznat vzájemné hranice a stratigrafické vztahy. Poznatky proto vycházejí hlavně z polohy hrobů a jejich vztahu vůči zdivu presbytáře a lodi. Některé hroby respektují půdorys zčásti dochované budovy svatyně. Kromě hrobů č. 5 a 16, přiložených v ose V - Z ke zdem kostelní budovy, se jedná o hrob č. 15 při vrcholu oblouku kněžiště, orientovaný S - J, a o hroby č. 7 a 8, uložené radiálně vůči oblouku kněžiště. Zlomky keramiky z 15. - 16. století, nalezené v jednom z nich (o. c., tab. 5: 1, 2), poskytují pouze datum *post quem*. Příslušný interval platný pro možnost uložení hrobů mladší fáze uzavírá až doba závěru pohřbívání v tomto místě, která spadá do konce 18. století, kdy se sakrální účel budovy uzavřel. Oba radiálně uložené hroby a jeden další, orientovaný, byly narušeny opukovou zdí, přiloženou téměř kolmo k příslušnému úseku základu presbytáře (obr. 7, 9). Účel této zdi zůstává neobjasněn.

Hroby 1, 3 a 13 však byly při budování dochované svatyně narušeny (obr. 7, 9, 10). Z jejich výplně pocházejí početné zlomky mlado - či pozdně hradištní keramiky a kovový předmět (prsten?) (o. c., tab. 5: 3, 4, 8). Při ukládání uvedených pohřbů byly poničeny starší hroby (2, 9, 10, 11). Jednoznačný datovací materiál poskytl pouze nález zbytků brakteátu mezi prsty levé ruky zemřelého (viz Exkurs), uloženého v hrobě č. 13. Horní partie výplně tohoto hrobu, který narušil výplň hrobu 3, a nenáleží tedy k nejstarším zjištěným hrobům, byla z převážné části narušena základem presbytáře. Celý skelet spočívá pod základovou spárou zdiva. Odhalili jsme z něho ze strany pouze dlouhé kosti a vyzdvihli jen články ruky. Z novověkého souvrství nad úrovní nejmladších hrobů, uloženého po demolici presbytáře, byl získán stočený drát, patrně fragment záušnice (o. c., tab. 5: 9) a několik zlomků keramiky z mladohradištního období či ze 13. století (o. c., tab. 5: 5, 7). V interiéru presbytáře odkrytém při archeologickém výzkumu nebyl zjištěn žádný hrob.

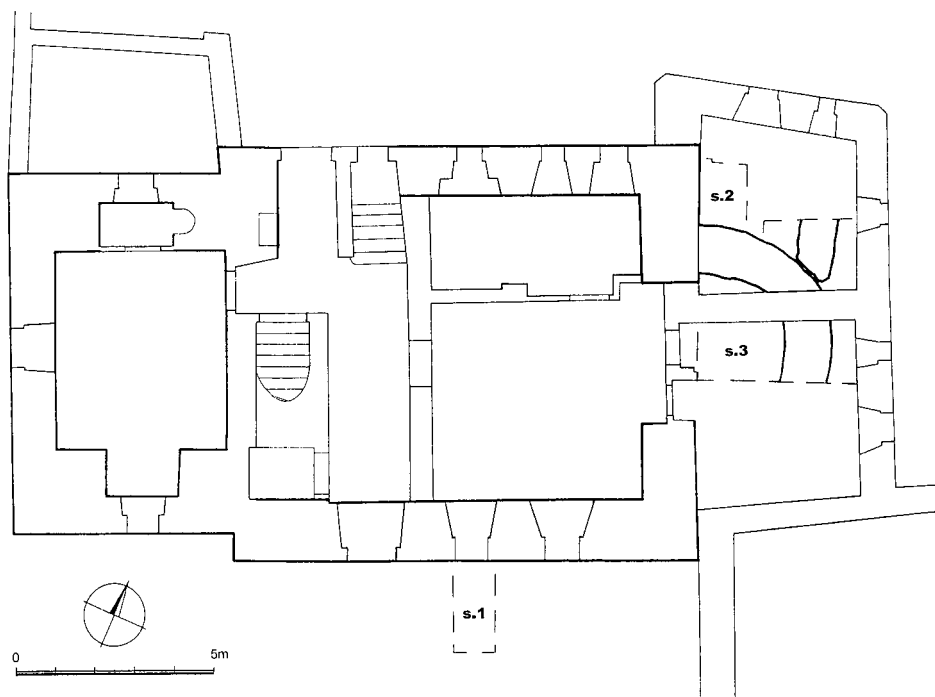
Založení zdiva do výplně starších hrobů dokládá, že zkoumané místo sloužilo jako hřbitov již před zbudováním dochovaného kostela. Počátky zdejšího hřbitova, užívané-

ho nejpozději kolem přelomu 13. a 14. století, nám však unikají. Za prokazatelné svědectví o pohřbívání před 13. stoletím nelze pokládat ani starší nález záušnice z Vraclavi o průměru 25 mm (viz Skružný 1965, 23, obr. 7, 11), jejíž ztotožnění s „bronzovým kroužkem“, nalezeným podle svědectví místních obyvatel v hrobu u kostela sv. Václava (Skružný 1965, 30, pozn. 9), je nejisté.

Archeologický výzkum neposkytl opory pro určení doby vzniku budovy, v 18. století označované jako kostel sv. Václava. Nález brakteátu v ruce zemřelého, jehož hrob byl narušen zdívkou kostela, však dovoluje stanovit dolní hranici časového intervalu, platného pro jeho zbudování. Je jí pokročilá fáze 13. století (viz Exkurs). Rozměry odkryté části obloukového základu dovolují vyloučit variantu nasazení polygonálního nebo kvadratického presbytáře. Existence dvou kostelů ve Vraclavi je nesporná pro 17. století, ze zprávy z roku 1598 však vyplývá pravděpodobnost starších kořenů této situace.

Svatyně byla zbudována na místě staršího pohřebiště, funkčního nesporně v době kolem přelomu 13. a 14. století. Nález fragmentu záušnice (?) otevírá možnost starších počátků hřbitova

a tehdejší existence předchůdce dochovaného kostela. Absence hrobů v odkryté části plochy někdejšího interiéru presbytáře může být podnětem k úvaze o někdejší existenci předchůdce dochované budovy ve stejném místě. Relikty případného staršího kostela však nebyly při archeologickém výzkumu zjištěny. Ani nejstarší předměty získané při výzkumu jako příměsi v mladších situacích nelze dato-

Obr. 6: Vraclav, čp. 115. Rozmístění archeologických sond 1, 2, 3 s vyznačením odkrytého zdiva. Podle plánu ing. K. Doubnera, detail bývalého chléva upřesněn.

Obr. 7: Vraclav, čp. 115. Sondy 2 a 3. Půdorys odkryté situace v úrovni podloží a nejstarších hrobů. Tučně čísla hrobů, číslem 13 označena poloha článků levé ruky s brakteátem z hrobu 13, dochovaného pod základem zdiva (profily A - A' a B - B' viz Ježek - Sigl - Vokolek 1998, tab. 4).

Obr. 8: Vraclav, čp. 115, sonda 2. Zdivo odkryté v bývalém chlévu, pohled od severovýchodu (foto M. Ježek, 1997).

Obr. 9: Vraclav, čp. 115, sonda 2. Zdivo a jeden z hrobů (č. 1) starší fáze pohřbívání, odkryté v bývalém chlévu. Pohled od severu (foto M. Ježek, 1997).

vat přesněji než do širokého rozmezí od mladší fáze mladohradištního období do 13. století. Při výkopech v komunikacích obklopujících pozemek s kostelem sv. Václava nebyly zjištěny žádné hroby (Vokolek 1996, 72; Ježek - Vokolek 1998, 118). Postrádáme tak indicie postupného vymezování hřbitovní plochy, s jakými se setkáváme u románských kostelů, které se staly součástí vrcholně středověkých sídlištních forem na českém venkově (Klápště 1999, 801). Z intravillanu Vraclavi doposud neznáme prokazatelná svědectví raně středověkého osídlení.

(M. J.)

POPIS NADZEMNÍ ČÁSTI BUDOVY

Kostel byl zrušen v roce 1786. Zatím není jasné, zda hned po tomto aktu došlo k nějakým stavebním úpravám. Po požáru v roce 1804 byl objekt přestavěn na hostinec.⁶⁾ Během dalších asi 150 let byly postupně prováděny dílčí změny - úpravy vstupů, oken, stropů, podlah apod. Stavba tak postupně zcela ztratila znaky své sakrální minulosti. Jediným elementem objektu, vymykajícím se z představy o podobě maloměstské hospůdky, je mohutný kubus západní⁷⁾ přístavby s rozložitými, střídavě členěnými průčelími. Tato západní část někdejší dispozice kostela je v pramenech i v literatuře označována jako věž, i když má stejnou výšku jako přiléhající část domu, někdejší kostelní loď.⁸⁾

Jak vyplývá z výsledků archeologického výzkumu, mělo původní presbyterium podobu nevelké apsidy. Do lodi se apsida otevírala zachovaným neprofilovaným půlkruhově zaklenutým triumfálním obloukem, jehož již dříve známá existence vedla starší literaturu k předpokladu románského původu stavby (Wirth 1902, 236; Poche a kol. 1982, 265; ovšem do speciálních přehledů raně středověké architektury objekt nebyl zahrnut, chybí např. v základním katalogu - Merhautová 1971).

Obr. 10: Vraclav, čp. 115, sonda 2. Styk odkrytého zdiva s východní stěnou někdejší kostelní lodi. Pohled od východu (foto M. Ježek, 1997).

Jádro domu má obdélný půdorys, vymezený zachovanými obvodovými zdmi kostelní lodi. Na západě k němu přiléhá stejně vysoká přístavba mírně protáhlého obdélného půdorysu, na bocích mírně odsazená - uvedená věž. K severní části věže byla dodatečně připojena obdélná místnost. K východní stěně jádra přiléhá dlouhé příčné křídlo, tvořené nesourodou skupinou místností. Na jihu se jedná o stodolu či kolnu, výrazně vysunutou před jižní stěnu bývalé lodi. Před východní stěnou bývalé lodi jsou v příčném křídle vedle sebe dvě přibližně čtvercové místnosti, z nichž nad jižní je nadstavěno patro, které se jen částečně uplatňuje na exteriéru, neboť je na severní straně skryto nepravděelně uspořádanými střechami navazujících objektů. V severní místnosti východního křídla byl v poslední době chlév. Podél východní strany příčného křídla probíhá široký zastřešený koridor, z východu vymezený zdí sousedního domu. Jižní část koridoru zřejmě původně sloužila jako průjezd, související s otevřenou pernou stodolou, obsažená v jižní části příčného křídla. Teprve později byla zastřešena

i zbylá část koridoru, jak o tom svědčí okna, kterými se sem obrací místnosti v severní části příčného křídla.

Na severní straně nepravidelného stavebního organismu domu je rozložen drobný dvorek s vjezdovou bránou na severozápadní straně. Vjezd na dvorek byl možný též kolnou na jižní straně příčného křídla a východním koridorem.

Osobitě uspořádání domu souvisí s jeho vznikem přestavbou původního kostela, jakož i s tím, že spolu se sousední usedlostí se oba domy nacházejí na volném prostranství, bez návaznosti na obvyklým způsobem řazené venkovské usedlosti. Bývalá svatyně navíc zjevně zaujímá vyvýšenou polohu, dominující ploše rozlehlé návsi, mírně klesající severním směrem.

Z obdélné lodi se zachovalo obvodové zdivo s výjimkou západní stěny, která byla téměř celá zbourána asi ještě v době před zrušením kostela. Nad východní stěnou s triumfálním obloukem se zvedá střešní štít lichoběžníkového tvaru. Podélné zdi lodi byly ve velkém rozsahu narušeny v 19. století při prorážení četných značně rozměrných vstupních a okenních otvorů, jejichž rozmístění nijak nerespektuje předchozí situaci. Zdivo je možné ve větším rozsahu sledovat především na jižním průčelí lodi, kde jsou omítky nejvíce degradované. V horní části jižní fasády se v sousedství oken nynějšího 1. patra projevují stopy dvou starších okenních otvorů.

Západní přístavba lodi si zachovala v přízemí i v patře otvory z doby svého vzniku, některé ovšem byly upraveny a jedno okno bylo zazděno.

Interiér bývalé lodi je v úrovni přízemí rozdělen příčkami na chodbu při západní stěně a ve východní části na dva trakty. Mezi chodbu a přízemí věže je vloženo schodiště do sklepa, zaujímajícího suterén věže. V přízemí zaujímá větší východní část bývalé lodi místnost při jižní stěně, osvětlená od jihu dvěma okny, konstrukčně korespondujícími se vstupem do chodby. Okna byla při prorážení vybourána až k podlaze a ve vnější části výklenku byl pak vyzděn tenký parapet. Severně od této místnosti je drobnější prostora, která nepochybně sloužila jako kuchyně. Z té směřují na severní stranu dvě okna a mezi nimi ještě vstup. Západně od tohoto vstupu zřejmě stoupá severní zdi prostorný komínový průduch, jehož vyústění je viditelné v podkroví.

Do střední místnosti východního křídla nyní vedou dveře, vložené do zdi, uzavírající otvor bývalého triumfálního oblouku. Dva vstupní otvory pocházejí z doby, kdy místnost byla rozdělena další tenkou příčkou západovýchodního směru. Tato příčka byla zbořena teprve v nedávné době.

V severozápadním koutu bývalé lodi míří z chodby vstup na rampu, probíhající před severním průčelím lodi. Do severovýchodního koutu chodby je vloženo schodiště do patra, v dnešní podobě zřejmě pocházející až z první poloviny 20. století. Schodiště z chodby směřuje před severní průčelí bývalé lodi, kde končí na pavlači, která byla k průčelí přiložena asi ve druhé polovině 19. století.

V úrovni nynějšího patra celý prostor někdejší lodi zaujímá rozlehlý sál. V jižní stěně jsou rovnoměrně rozmístěna tři velká okna s prostornými vnitřními výklenky. Rytmus oken je shodný jako u trojice otvorů v přízemí. V severní stěně sálu je u severozápadního koutu vstup z pavlače. Východním směrem se vstupem sousedí výklenek, který je vytvořený zřejmě v pozdějším úseku zdiva nad klenbou

Obr. 11: Vraclav, dům čp. 115. Detail jihozápadního nároží bývalé lodi kostela sv. Václava. Vlevo jižní stěna věže (foto J. Sommer, 2001).

schodiště z přízemní chodby na pavlač. Dále k východu je ještě zazděné okno, jehož tvar se nejspíše shodoval s okny v jižní stěně lodi. Celá severní stěna v úrovni patra je na vnitřní straně zesílena asi 10 cm silnou cihlovou plentou, takže zdivo vůbec není možné hodnotit. Lze jen říci, že boky okenního výklenku jsou vyzděné z lomového kamene. Ostění okna, viditelné z pavlače, je cihlové. Nad překladem otvoru je na vnější straně viditelný cihlový vynášecí oblouk. Také pozdější zazdívka okna je cihlová.

Ve východní stěně sálu je vstup do místnosti v patře nad střední částí východního příčného křídla. Stěna, do které je tesařská zárubeň vstupu vsazena, je tenká příčka, vložená do prostoru záklenku původního triumfálního oblouku, přisazená k západnímu líci východní stěny sálu. V západní stěně sousední místnosti je hluboký, půlkruhem valeně sklenutý výklenek, který ovšem zasahuje na severní straně až za severní stěnu místnosti, která směřuje proti severní části někdejšího otvoru triumfálního oblouku (tomu odpovídá i pozice příčné zdi v přízemí). Výklenek je vytvořený v horní části triumfálního oblouku. Dříve provedené sondy prokázaly, že postranní pilíře triumfálního oblouku jsou vyzděné z pečlivě kladených opukových lomových kamenů, zatímco záklenek arkády je cihlový, zřejmě zcela organicky souvislý s okolním lomovým zdivem.

V jižní stěně sálu byla v pilíři zdiva mezi východním a středním oknem zjištěna vnitřní západní hrana špalety staršího okna, vyzděná z lomového kamene a pokrytá štukovou omítkou, opatřenou bílým nátěrem. Poloha této špa-

Obr. 12: Vraclav, dům čp. 115. Severní stěna patra věže v pohledu z podkroví dodatečného přístavku. Vlevo pod dřevěným schodištěm je viditelné severozápadní nároží bývalé lodi (foto J. Sommer, 2001).

lety odpovídá situaci na exteriéru, kde se zbytky staršího okna rýsují v poloze posunuté mírně k západu oproti nynějšímu východnímu oknu patra. Stopy dalšího okna, které bylo v podobném vztahu k západnímu oknu sálu, jsou rovněž na vnějšku viditelné, avšak v interiéru se zbytky špalety asi nezachovaly. Nelze ovšem vyloučit, že západní bok výklenku nynějšího okna využívá konstrukci původní špalety.

Jak bylo zjištěno archeologickým výzkumem, přiléhala k východní stěně lodi nevelká, přibližně půlkruhová apsida, nepochybně stavěná současně s lodí. Zdivo apsidy bylo se stěnou lodi spolehlivě provázáno, takže ve východní stěně lodi po odbourání apsidy vznikly hluboké jizvy, vyplněné následně zdivem převážně z cihel. Tuto jizvu je možné sledovat na severní straně triumfálního oblouku ze severovýchodní místnosti přízemí (bývalého chléva) a z jejího podkroví, kde ovšem jizva stoupá jen do úrovně patky záklenku triumfálního oblouku. Není jasné, zda zdivo apsidy pokračovalo až do úrovně vrcholu triumfálního oblouku, nebo k vrcholu klenby apsidy. Po této konšce, ani po střeše apsidy se na zdivu nezachovala žádná viditelná stopa.

Nad triumfálním obloukem se zdvihá rozměrný lichoběžníkový střešní štít, jehož opukové zdivo zřejmě zcela plynule navazuje na východní stěnu lodi. Ve zdivu štítu jsou dva otvory. V severní části štítu je okénko, které má mírně rozevřenou špaletu obrácenou do podkroví někdejší lodi. Překlad špalety je z tenkých prkének, podložených úlomky cihel. Na vnější straně štítu je okénko zazděné, dříve však mě-

lo okosenou hranu, sestavenou z lomových kamenů. Spodní hrana otvoru leží prakticky v úrovni koruny podélných zdí lodi, s čímž souvisí to, že vnitřní špaleta zasahuje až pod horní hrany vazných trámů nynějšího krovu. V jižní části štítu je ve stejné úrovni průchod, obezděný cihlami, zřejmě proražený v místě okénka, které se nejspíše shodovalo s okénkem na severní straně štítu. Okénka se na vnějšku kostela uplatňovala nad střechou apsidy.

Na východních nárožích lodi se v patě štítu zachovaly reliktly profilované římsy, která měla nosnou konstrukci tvořenou vysazenými kameny a cihlami. Jen ve stopách se zachovala omítková profilace římsy. Na obou stranách římsa dosahovala jen asi do vzdálenosti 2,5 m od nároží. Na zdivu se neprojevují zjevné doklady, které by svědčily o tom, že římsa byla do zdiva zapuštěna dodatečně, avšak zatím není možné tuto eventualitu spolehlivě vyloučit.

Před západní stěnu lodi byla nepochybně dodatečně připojena rozložitá, lehce obdélná přístavba, mírně protáhlá v severojižním směru, tradičně označovaná jako věž. Je možné, že přístavba byla po svém vzniku vyšší, možná také byla opatřena současnou nebo i pozdější bedněnou nástavbou, ale je též možné, že přístavba byla za věž pokládána jen s ohledem na mohutné dimenze zdiva. Přístavba má sklep, jehož osvětlení obstarává okénko, umístěné v soklu jižní stěny. Mělký sokl má hranu ústupku tvořenou řádkou cihel. Na střední části západní stěny sokl chybí, avšak vzhledem k tomu, že zdivo je tu pokryté souvislou omítkou, nelze určit, jestli zde např. původně nebyla otevřená široká arkáda. Kromě toho je též možné, že sokl byl dodatečně odsekán. Na severní straně sokl probíhá v interiéru místnosti, která zde byla z boku přístavby připojena asi až po ukončení sakrální funkce kostela. Ve střední části byl zjevně dodatečně vybourán spolu s parapetem původního okna, které tak bylo upraveno na průchod mezi přízemím věže a severozápadní místností. Pod touto severní přístavbou je rovněž sklep, propojený se sklepem pod věží.

V okolí severního i jižního okna přízemí věže jsou v místech narušené omítky viditelné úseky konstrukce mohutného vynášecího oblouku, uvnitř zjevně navazujícího na klenbu hlubokého vnitřního výklenku. Tato souvislost jednoznačně dokazuje, že mohutné vnitřní koutové pilíře v interiéru přízemí vznikly současně se stavbou a nebyly do ní vloženy dodatečně. Existence těchto mohutných koutových pilířů zřejmě podporuje představu, že alespoň v době stavby se počítalo s výstavbou věže.⁹⁾ Na severní straně je výklenek mezi pilíři vybaven drobnou nikou ve východním boku, vyhloubenou možná dodatečně v tělese severovýchodního koutového pilíře. Lze předpokládat, že v takové nische měla být umístěna socha.

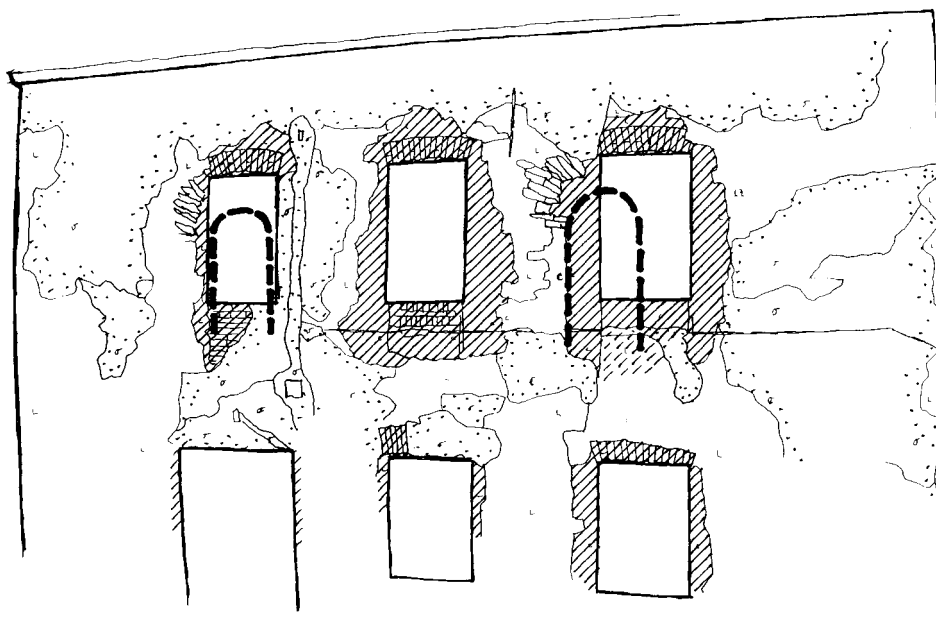
Patro věže bylo vybouráním západní zdi lodi spojeno se sálem, rozkládajícím se v dodatečném patře bývalé lodi. V severní stěně patra věže je vytvořena hluboká, mírně rozevřená špaleta, v níž je zazděné obdélné okno, jehož vnější cihlové ostění je patrné z podkroví severní přístavby. Zde je kolem okna zachovaná exteriérová omítka se stopami ryté kresby rámování, které bylo nejspíše jen malované.¹⁰⁾ Vnitřní výklenek okna má vysoký oblý záklenek, jehož cihlová konstrukce je z rubu viditelná v podkroví. Pod parapetem okna probíhá jednoduchá patrová římsa, která je patrná i na západním a jižním průčelí věže. Zejména na jižní straně je odhalena její konstrukce z řádky mírně vy-

sazených cihel. V jižní stěně patra je podobné okno jako na severu, uvnitř z pravé strany doprovázené pilířem zdiva, vloženým do jihozápadního koutu patra. Ovšem na východní straně obdobný blok není, takže okno postrádá hluboký vnitřní výklenek. Není jasné, zda v tomto místě byl pilíř vystavěn a dodatečně odbourán, nebo jestli zde od počátku chyběl. Nyní tvoří vnitřní přechod mezi jižní stěnou patra věže a bývalé lodi plynule esovitě zvlněná omítnutá zeď. Podle dosavadních zjištění byl tento přechodový útvar vytvořen dodatečně, po odbourání západní zdi lodi. Pravděpodobně proto je stejný přechod viditelný i v místnůstce v jihozápadním koutu přízemí někdejší lodi. Na severní straně byla zřejmě situace odlišná, jelikož zde byl do severozápadního koutu bývalé lodi vestavěn komín, jehož vyústění je patrné v podkroví. Tento komín je zřejmě vsazen na místo severního ukončení bývalé západní zdi lodi. Zdá se, že komín v tomto místě mohl souviset s topeništěm, které mohlo být po určitou dobu umístěno na místě severního konce nynější chodby v přízemí. Na komín mohlo být napojeno též nějaké otopné zařízení v sálu v patře. Tyto okolnosti mají určitý význam při hledání způsobu spojení věže s kostelem po vybourání západní stěny lodi.

Hmotu původního kostela lze tedy rekonstruovat do značné míry přesně. Jen mírně protáhlá obdélná loď byla zastřešena sedlovou střechou, na východní straně ukončenou polovalbou nad lichoběžníkovým štítem. Loď byla od jihu osvětlena nejspíše dvěma obdélnými okny se záklenky půlkruhového tvaru. Okna měla zřejmě pravoúhle profilované vyzdívané ostění ve vnějším líci zdiva a uvnitř mírně rozvěvené špalety, jejichž zaklenutí neznáme (mohlo mít tvar segmentové nebo půlkruhové valené klenby). Polohu ani podobu původního vstupu zatím nelze určit. Na východní straně se loď otvírala půlkruhově klenutým triumfálním obloukem do vcelku drobné apsidy. Apsida byla nejspíše zaklenuta konchou, po níž se ovšem nezachovaly stopy. Snad je tomu tak proto, že klenba byla vkládána dodatečně, takže nebyla svázána se zdivem triumfálního oblouku. Střecha apsidy zřejmě spočívala na rubu klenby, jak tomu nasvědčuje nízká úroveň koruny zdiva apsidy. Ve východním štítu střechy lodi se podle všeho otvírala nad střechou apsidy dvě nevelká okénka.¹¹⁾

EXISTUJÍCÍ ZNAKY STAVBY, UMOŽŇUJÍCÍ POKUS O DATOVÁNÍ JEJÍHO VZNIKU

Skladba líců zdiva vyplývá z použitého stavebního materiálu - deskovitě odlučné místní opuky. Nepřetržitě užívání tohoto materiálu ve Vraclavi a okolí po celá staletí prakticky znemožňuje datování jen na základě vzhledu zdiva.

Obr. 13: Vraclav, dům čp. 115. Perspektivní náčrt jižní stěny bývalé lodi kostela sv. Václava. Tečkováním jsou lemovány plochy líce zdiva, kryté dochovanými omítkami; bílé je ponecháno lomové zdivo a cihlové zdivo z první výstavby kostela; šikmá šrafová značí části zdiva, pocházející z úprav z doby kolem poloviny 19. století, provedené převážně z cihlového zdiva (kresba J. Sommer, 2001).

Relikty oken v jižní stěně lodi s vnějším vyzdívaným ostěním a s rozvěvenou vnitřní špaletou mohou svědčit pro vznik v době od 16. po 19. století. Drobné okénko v severní části východního štítu lodi lze sotva slohově zařadit; v principu by mohlo být i pozdně gotické.

Triumfální oblouk s postranními pilíři se v románské době objevuje vzácně.¹²⁾ Románské apsidy navazovaly na loď buď hranou v rovině západního líce její východní stěny, nebo jedním či více ústupky.¹³⁾ Samostatné triumfální oblouky, oddělující výrazně apsidu od lodi, jsou častější u gotických staveb, u nichž jsou ovšem oblé závěry vzácné.¹⁴⁾

Ve Vraclavi je třeba především přihlídnout k tomu, že záklenek triumfálního oblouku je vyzdívaný z cihel, které jsou zřejmě zcela organicky provázány s okolním lomovým zdivem. Cihly se dochovaly též v západní stojce ostění východního okna v jižní stěně lodi a také v náběhu záklenku téhož okna.

Románské apsidy měly obvodové zdivo většinou ukončené korunou v úrovni patky klenby. Střecha proto obvykle spočívala na konse apsidy. U gotických a pozdějších objektů mohlo být obvodové zdivo apsidy vyšší.

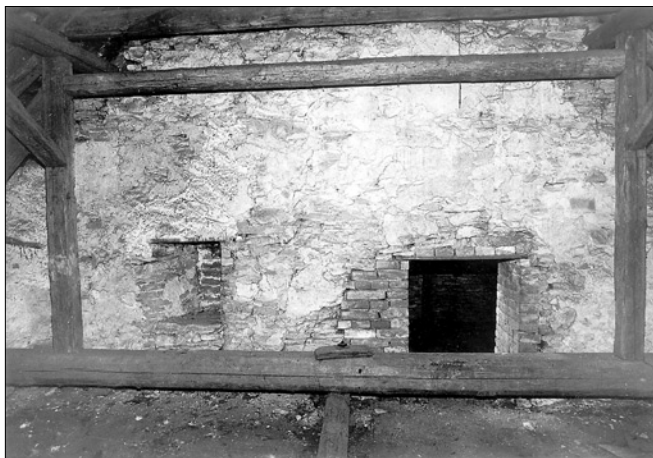
Poněkud nejasné je uspořádání zjištěných krátkých úseků profilované římsy v patě střešního štítu při východních nárožích lodi. To, že římsa neprobíhá přes celou šířku východní stěny lodi, by mohlo nasvědčovat dodatečnému vzniku římsy nebo těch částí zdiva, do nichž je římsa zavázána.

Lze těžko předpokládat, že by tato římsa pocházela až z pozdně klasicistní přestavby objektu v 19. století. Je však třeba připomenout, že štíty s krátkými římsami v patě při nárožích jsou příznačné právě pro klasicistní období.

Dobu vzniku kostela nelze na základě dosavadních vědomostí spolehlivě stanovit. Zejména s ohledem na konstrukční řešení reliktů oken v jižní stěně lodi a na cihlové záklenky triumfálního oblouku lze předpokládat výstavbu nejdříve v době kolem poloviny 17. století. Středověký pů-

Obr. 14: Vraclav, dům čp. 115. Jihovýchodní kout sálu zřízeného v patře bývalé lodi kostela sv. Václava. Vlevo je východní stěna s částečně odhaleným zdivem triumfálního oblouku. V pilíři zdiva mezi oběma okny byla zjištěna západní hrana vnitřní špalety původního okna (foto J. Sommer, 2001).

Obr. 15: Vraclav, dům čp. 115. Západní líc východního štítu bývalé lodi kostela sv. Václava. Vlevo okénko, které je zřejmě současně se zdivem štítu. Vpravo dodatečně proražený průchod do podkroví východního křídla domu. Na zdivu jsou zachovány zbytky zběžně provedené omítky, která nedosahuje až k obrysu štítu; důvod této skutečnosti zatím neznáme (foto J. Sommer, 2001).

vod částečně dochované stavby lze považovat prakticky za vyloučený. Ve zbylém zdivu částečně dochované kostelní stavby, v místech dosud zakrytých omítkou, by mohly být odhaleny relikty zatím neznámých otvorů (oken, vstupů), či výklenků (např. odkládací výklenky u bočních oltářů v lodi, kropenka).

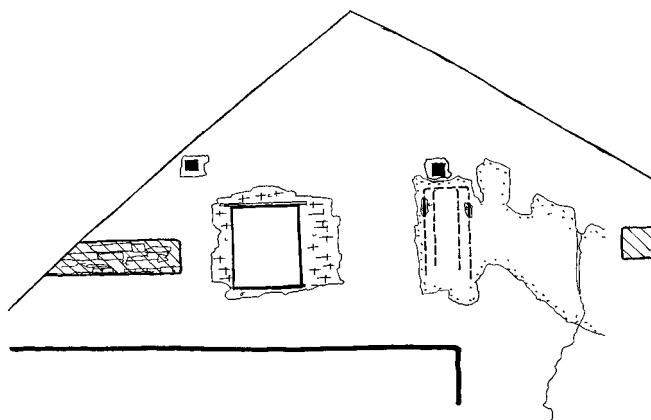
Velký význam pro přesnější soud o stáří stavby by mohly mít restaurátorské průzkumy omítek a jejich nátěrů. Je velmi pravděpodobné, že se jednotlivě zachovaly relikty starších omítek s nátěry, na nichž by mohly být rozpoznány a blíže určeny motivy a technika malované výzdoby.

Je pravděpodobné, že se v místě částečně dochované kostelní stavby zachovaly relikty základů staršího kostela. Svědčí pro to i prokazatelná existence středověkého pohřebiště. Pokud na místě bývalého kostela sv. Václava existoval kostel již ve středověku, mohly by být nalezeny druhotně použité relikty jeho architektonického členění. Proto je třeba velmi pozorně sledovat stavbu v průběhu případné budoucí opravy. Je však třeba počítat též s možností, že středověký kostel byl dřevěný.

Kostelní stavba, částečně zachovaná ve zdivu domu čp. 115 a částečně odhalená archeologickým výzkumem,

Obr. 16: Vraclav, dům čp. 115. Záklenek triumfálního oblouku zrušeného kostela sv. Václava v pohledu z místnosti v patře východního křídla domu. Sondou v omítkách základenu je odhaleno cihlové zdivo základenu a navazující lomové zdivo východní stěny bývalé lodi (foto J. Sommer, 2001).

Obr. 17: Vraclav, dům čp. 115. Perspektivní náčrt východního líce východního štítu bývalé lodi kostela sv. Václava. Uprostřed vlevo dodatečně zřízený průchod, vpravo poloha zazděného původního okénka. Šrafirou jsou vyznačeny relikty odsekané profilované římsy, která na východní stěnu lodi zřejmě přecházela z podélných zdí lodi. Zdivo štítu je z lomového kamene; cihlová vyzdívka kolem průchodu je vyznačena křížky (kresba J. Sommer, 2001).

rozhodně není středověká. S největší pravděpodobností je raně barokního původu.

(J. S.)

OTÁZKY VÝKLADU

V rámci dalších výzkumů bude potřebné hledat odpovědi na některé otázky, které vyplývají z dosavadních poznatků. Vzhledem k odůvodněnému předpokladu o využití hřbitova u farního kostela Nanebevzetí P. Marie ve vrcholném středověku je pozoruhodná již sama existence dvou pohřebišť na vzájemně velmi blízkých místech. Presbyterium mariánského kostela se svými formami hlásí do doby kolem poloviny 14. století, nejdříve do let kolem roku 1330. K mariánskému kostelu byla zřejmě v roce 1618 přistavěna z jižní strany kaple o velikosti téměř shodné s původní lodí. V roce 1719 byl kostel podstatně rozšířen na severní straně přístavbou prostorného presbyteria (postup vzniku přístaveb původní gotické lodi byl opačný, než jak jej podává např. Poche 1982, 265). Kolem roku 1725 byl v údolí pod hraděním postaven kostel sv. Mikuláše. Je pro-

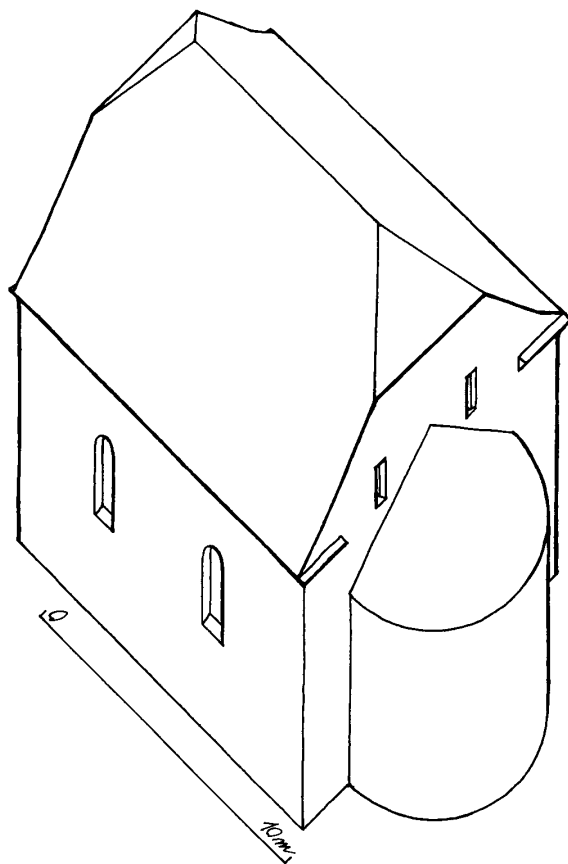
Obr. 18: Vraclav, dům čp. 115. Relikt odsekané římsy na východní stěně bývalé lodi kostela sv. Václava při jihovýchodním nároží, v patě střešního štítu (foto J. Sommer, 2001).

Obr. 19: Vraclav, dům čp. 115. Severní část východní stěny bývalé lodi kostela sv. Václava. Vpravo je viditelné nároží lodi. Vpravo pod střechou přístavku je viditelný úsek osekane římsy (foto J. Sommer, 2001).

to otázkou, jaké byly důvody k užívání kostela sv. Václava až do josefinských reforem. Je možné, že zde sehrávala roli tradice, počínající již ve středověku.

Počátky vraclavského hradu lze na základě písemných i hmotných pramenů klást do 11. století. Jeho role v kastelánské soustavě přemyslovských Čech je doložena písemnými prameny k počátku 13. století. Dobu dalších zásadních strukturálních změn, které vzhledem k raně středověkým okolnostem přičítáme zeměpanské iniciativě, na-

Obr. 20: Vraclav, dům čp. 115. Schematická rekonstrukce předpokládané podoby kostela sv. Václava v 17. století; kavalírní pohled (kresba J. Sommer, 2001).

značuje absence hmotných dokladů osídlení hradu i předhradí ze druhé poloviny 13. století a zpráva tzv. Dalimila z počátku 14. století o pustém hradišti. Z vrcholného středověku naproti tomu pocházejí nálezy z domu čp. 8 při dnešní návsi (Vokolek 1996), architektura kostela Nanebevzetí P. Marie z první poloviny 14. století (u něhož je třeba předpokládat existenci hřbitova) a doklad pohřbívání v místech dochované budovy kostela sv. Václava nejpozději z doby kolem přelomu 13. a 14. století.

Při pokusu o objasnění geneze dnešní vsi Vraclav lze využít poznatků o opuštění předhradí a ztrátě správní funkce hradu, které kombinace výpovědi písemných a hmotných pramenů dovoluje klást do mladší fáze první poloviny nebo do doby kolem poloviny 13. století. Pravidelný půdorys a rozloha dnešní vraclavské návsi, hypoteticky předpokládaná existence dvou kostelů kolem poloviny 14. století i označení „židovské ulice“ doložené k roku 1423 (Loskot 1908, 21) mohou naznačovat směr dalšího vývoje. Podněty k hledání jeho souvislosti poskytují osudy nedaleké lokace [Starého] Mýta, jehož zánik po nedlouhé etapě rozvoje, řazené do druhé třetiny 13. století (viz Richter - Sigl 1989, s. lit.), byl doprovázen ustavením města Vysoké Mýto. Jeho existence je doložena k roku 1265 (CDB V, č. 457, s. 673 - 676). Nové královské založení, ležící mezi Vraclaví a Starým Mýtem, převzalo v mladší fázi 13. století vůdčí roli v mnoha složkách vývoje regionu.

POZNÁMKY

1) Indicií tehdejšího významu Vraclavi jsou jména nedalekých vsí Uherско a snad i Srbce, ve větší vzdálenosti Hedčany a Moravany, spojo-

- vaná s přesídlováním skupin obyvatelstva z pleněných území do blízkosti knížecích hradů (*Sláma* 1985, 338 - 339).
- 2) Přibližně 400 m severovýchodně od ostrožny, na terase v údolí potoka, byly v roce 1998 odkryty raně středověké hroby s projevy vampyrismu (*Beková* 1999), patrně další část pohřebiště, zkoumaného pracovníky Národního musea v 19. století (*Pič* 1909, 350; *Loskot* 1908, 7, pozn. 1).
 - 3) Různé obměny tvaru „Wratislavia“ se vyskytují i v dalších dvou listinách sepsaných za stejným účelem v polovině 14. století (*RBM V/2*, č. 746, s. 381-382; *MV I*, č. 1333, s. 700 - 703).
 - 4) Učitel a správce místní školy byl nepochybně utrakvistického vyznání, stejně jako jeho bratr, děkan ve Vysokém Mýtě, v Praze aj. (*Jireček* J. 1883, 480). Jeho hrob by tak bylo třeba hledat u farního kostela Nanebevzetí P. Marie.
 - 5) K roku 1649 zmíní Z. Wirth (1902, 236) inventář bohoslužebných předmětů, který bez uvedení důvodu spojil s kostelem sv. Václava.
 - 6) Část literatury datuje požár rokem 1841; Wirth 1902, 236; *Poche a kol.* 1982, 265. Spolehlivé údaje by snad mohl přinést archivní výzkum.
 - 7) Světové strany v textu označují do jisté míry schematicky, přičemž předpokládám, že závěrová část kostela s oltářem směřovala k východu.
 - 8) Pro zjednodušení popisu označují západní přístavbu jako věž i v dalším textu.
 - 9) Zatím zřejmě není účelné rozebírat nejasnosti, které vyplývají z existence omítnutého vnitřního lince v místnůstce v jihozápadním koutu přízemí někdejší lodi, pokračujícího pod západní zeď místnůstky. Obdobné zaoblení vnitřního lince zdi na přechodu mezi někdejší lodí a věží tvoří přechod vnitřního lince zdí na jižní straně sálu v patře.
 - 10) Konečné určení by zřejmě přinesl restaurátorský průzkum.
 - 11) Jejich poloha v úrovni paty štítu navozuje představu, že interiér lodi nebyl plochostropý, nýbrž že byl otevřený do krovu nebo překlenutý bedněnou klenbou, vystupující do krovu; na štítu se však žádná prokazatelná stopa takového řešení nezachovala.
 - 12) Snad v Hrusicích. Semín, Nebovidy.
 - 13) Kojice.
 - 14) Chyšky – kostel (po polovině 13. století), Krucemburk – sakristie (asi kolem poloviny 14. století), Třebešice (dosavadní datování je nejisté), Kunětice – sakristie (asi z doby po roce 1300), Blatná – sakristie, Mořina (po polovině 14. století).
- PRAMENY A LITERATURA**
- Balbin, B.* 1683: *Miscellanea historica regni Bohemiae. Decadis I. Liber V.* Parochialis et Sacerdotalis in duas divisus partes; Pragae.
- Beková, M.* 1999: Slovanské pohřebiště ve Vraclavi, okr. Ústí nad Orlicí, in: *Studia mediaevalia Pragensia IV*, Praha, 67 - 74.
- CDB V*: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomus V, Fasciculus 1*, edd. J. Šebánek et S. Dušková, Pragae 1974.
- CDM V*: *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae V. Achter Band*, ed. V. Brandl, Brno 1874.
- Czapek, W. W.* 1722: *FONS AQUAE VITA, To gest: Starobylá a Zdravo=hogitedlná Studnice Swatého Mikuláše ...* . Hradec Králové.
- Epithaphia*: *Epithaphia in Obitu inopinatum pii et honesti Viri, Pavli Hanvsi Landscronae, Rectoris Scholae Vraczaviensis, qui annis Vitae 30. exactis, a furiosis rusticis circa 2. Horam noctis praecedentis diem Mercurii, qui est 13. Maii, cruciatus, Hora XI. cum Filii DEI invocatione exspiravit animam, postridie veró in Templo Vraczaviano majori, ubi Parentis sui ossa quiescunt, sepultus est. Anno CIC IC XC VIII. Scripta Amoris & memoriae ergo ab Amicis. Pragae 1598.*
- FRB*: *Fontes rerum bohemicarum. Tom. II*, ed. J. Emler, Praha 1874.
- Havránek, B. Daňhelka, J. Kristen, Z. edd.* 1958: *Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila*. Praha.
- Hrdlička, L.* 1962: Zpráva čj. 7811/62 v archivu ArÚ AV ČR Praha.
- 1963: Zpráva čj. 7122/63 v archivu ArÚ AV ČR Praha.
- 1966: *Bourgwail de Vraclav près de Vysoké Mýto (Bohème)*, in: *Investigations archéologiques en Tchécoslovaquie*, Praha, 233.
- 1973: *Nález skalpu na slovanském hradišti ve Vraclavi*, *Historická geografie* 10, 219 - 224.
- Ježek, M. Síg, J., Vokolek, V.* 1998: Výzkum bývalého kostela sv. Václava ve Vraclavi, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 24, 111 - 126.
- Jireček, H.* 1857: *Župa Litomyšlská, Wratislavská a Chrudimská do r. 1200*, *Památky archaeologické a mistopisné II*, 25 - 31.
- 1884: *Královské věnné město Vysoké Mýto. Vysoké Mýto*.
- Jireček, J.* 1883: *Jiří Hanuš (Hanus) Landskronský z Kronenfeldu, Časopis Musea Království českého LVII*, 472 - 495.
- Klápště, J.* 1999: Příspěvek k archeologickému poznávání úlohy mince v přemyslovských Čechách, *Archeologické rozhledy* 51, 774 - 808.
- LNT 1598*: *Liber Novus Testimoniorum Anno Domini 1598*, ulož. v SOKA Ústí n. Orlicí, AM Vysoké Mýto, sign. K 2.
- Loskot, F.* 1908: *Kronika vraclavská. Vraclav. Memorabilienbuch. Expositur Wraczlau*, rukopis vedený od roku 1843, uložený na Děkanském úřadu ve Vysokém Mýtě.
- Merhautová, A.* 1971: *Raně středověké architektura v Čechách*. Praha.
- MGH*: *Monumenta Germaniae historica. Scriptores rerum Germanicum. Nova Series II. Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag*, ed. B. Bretholz, Berlin 1923.
- MV I*: *Monumenta Vaticana, Tomus I. Acta Clementis VI. pontificis romani. 1342 - 1352*, ed. L. Klicman, Praha 1903.
- Nohejlová, E.* 1925: *Příběhy kláštera opatovického. Příspěvek k vlastivědě země české*. Praha.
- Pič, J. L.* 1909: *Starožitnosti země české, Díl III. Čechy za doby knížecí. Svazek 1*. Praha.
- Poche, E. a kol.* 1982: *Umělecké památky Čech 4, T/Ž*. Praha.
- RBM V/2*: *Regesta diplomata nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars V, Fasc. 2*, ed. J. Spěváček, Praha 1960.
- Richter, M. - Síg, J.* 1989: *Archeologický výzkum Starého Mýta v roce 1988*, *Zpravodaj Krajského muzea východních Čech XVI*, 35 - 38.
- Skruzný, L.* 1962: *Dějiny vraclavského hradiska, Zprávy Východočeského muzea Pardubice 1962*, 8 - 13.
- 1965: *Slovanské zásobnice. Pardubice*.
- Sláma, J.* 1985: *K některým ekonomickým a politickým projevům raně středověkého přemyslovského státu, Archeologické rozhledy* 37, 334 - 342.
- Sláma, J. Hrdlička, L.* 1967 - 1968: *Nález denárů na vraclavském hradišti, okres Ústí nad Orlicí, Numismatický sborník X*, 213.
- Šembera, A.* 1845: *Vysoké Mýto, královské věnné město v Čechách. Olo-mouc*.
- Vich, D.* 2000: *Raně středověké nálezy z Vraclavska, Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 26, 57 - 96.
- Vogt, K.* 1938: *Die Burg in Böhmen bis zum Ende des 12. Jahrhunderts. Reichenberg - Leipzig*.
- Vokolek, V.* 1954: *Zpráva o nálezech na slovanském hradišti ve Vraclavi, okres Vysoké Mýto, čj. 2845/54, ulož. v archivu ArV ČR Praha*.
- 1996: *Středověké nálezy z Vraclavi, Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 22, 71 - 77.
- Wirth, Z.* 1902: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu vysokomýtském. Praha*.
- Žemlička, J.* 1995: *K dotváření hradské sítě za Břetislava I. („Přemyslovská“ jména v názvech českých a moravských hradišť), Historická geografie* 28, 27 - 47.

DIE EINSTIGE ST. WENZELSKIRCHE IN VRACLAV

Eines der Provinzzentren Böhmens im Frühmittelalter stellte die przemislidische Burg „Wratislavia“ dar. Sie wurde erstmalig in schriftlichen Quellen zur Wende des 11. und 12. Jahrhunderts erwähnt, ihr Niedergang hängt mit strukturellen Wandlungen böhmischer Länder im 13. Jahrhundert zusammen, als ihre Funktion auf die neugegründete naheliegende Stadt Vysoké Mýto (Hohenmauth, Bez. Ústí nad Orlicí – Wildenschwert) übertragen wurde. Die Burg hatte eine Erdzunge eingenommen, auf der archäologische Grabungen die Besiedlung im 11. Jahrhundert belegten. In ihrer Nachbarschaft befindet sich das heutige Dorf Vraclav (Bez. Ústí nad Orlicí). Auf dem Dorfplatz steht das Haus Konstr.-Nr. 115, dessen Gebäude bis zum Ende des 18. Jahrhunderts als die St. Wenzelskirche gedient hat. Die Ortstradition und einige Bauelemente am Gebäude führten zur Datierung des Bauwerkes ins Frühmittelalter. Die Kirche wurde jedoch erst in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts nachweislich erwähnt. Im Jahre 1786 wurde sie aufgehoben, danach wurde das verschiedenartig genutzte Gebäude mehrmals durch Feuer betroffen und umgebaut.

Die am Ort des im 19. Jahrhundert abgerissenen Presbyteriums unternommene archäologische Grabung entdeckte einen Teil des Fundaments über dem Halbkreisgrundriss, sonstige Konstruktionen wurden nicht festgestellt. Das Mauerwerk wurde von Gräbern umgeben, deren Inhalt keinen Beweis ihres Alters darbot. Diese Gräbergruppe wurde zum erhaltenen Gebäude gelegt. Die Kirchengrundmauern griffen jedoch auch in die zweite Gräbergruppe ein, von der nur ein Grab Datierungsmaterial ergab. Eines der Skelette bereits unter dem Apsisgrund hielt in seiner rechten Hand einen numismatisch dem letzten Viertel des 13. Jahrhunderts zuzuordnenden Brakteat. Das erhaltene Kirchengebäude ist also späteren Ursprungs, die Fundsituation bezeugt aber die Benützung des hiesigen Gräberfelds schon vor seiner Existenz und

öffnet damit die Frage nach dem Vorgänger des heutigen Baues. Die räumlich beschränkte Sonde stellte keine Situationen fest, die in die Zeit vor das 13. Jahrhundert hätten datiert werden können.

Die Entstehungszeit des erhaltenen Gebäudes – und hinsichtlich seiner Bauverbindung mit dem entdeckten Apsisgrund auch jene der Apsis – bestimmte die bauhistorische Analyse. Der Hauskern hat den rechteckigen, von den Kirchenschiffsmauern umgebenen Grundriss. An der Westseite ist ein gleich hoher rechteckiger, an Seiten leicht abgesetzter Zubau – der Turmrest – angeschlossen. Nach der Untersuchung des Gebäudes läßt sich die Masse der ursprünglichen Kirche verhältnismäßig genau rekonstruieren. Das rechteckige Schiff mit dem Satteldach hatte an der Ostseite einen trapezförmigen Giebel mit einer Krüppelwalm. Vom Süden beleuchteten das Kircheninnere am ehesten zwei rechteckige halbkreisgewölbte Fenster. Sie hatten offenbar rechteckig profilierte Mauergerände in der Fassadenfläche mit mäßig geschrägten inneren Laibungen. Die Gestalt sowie die Lage des Eingangs läßt sich nicht bestimmen. An der Ostseite öffnete sich das Schiff mit einem runden Triumphbogen in eine kleine Apsis. Die Kirchenentstehungszeit läßt sich nicht verlässlich bestimmen, sicher handelt es sich um kein mittelalterliches Gebäude. Besonders hinsichtlich der Konstruktionslösung der Fensterrelikte und des Ziegelbogenlaufs des Triumphbogens kann man den Ausbau am frühesten erst in der Mitte des 17. Jahrhunderts voraussetzen.

Im Rahmen weiterer Erforschungsarbeiten wird man Antworten auf einige von den erhaltenen Kenntnissen herauskommende Fragen suchen müssen. Mit Rücksicht zum Ursprung der zweiten Kirche in Vraclav, nämlich der nach den Baugliedern in die Mitte des 14. Jahrhunderts datierten Pfarrkirche der Himmelfahrt Mariä, scheint die Koexistenz von zwei hochmittelalterlichen Begräbnisstätten in sehr nahe gelegenen Orten als höchst bemerkenswert. Beim Erklärungsversuch der Entstehung des Dorfes Vraclav lassen sich die Erkenntnisse von dem gegen Mitte des 13. Jahrhunderts erfolgten Verlassen der frühmittelalterlichen Burg ausnutzen. Der regelmäßige Dorfplatzgrundriss, die hypothetisch vorausgesetzte Existenz zweier Kirchen und andere Indizien können die Richtung der Weiterentwicklung andeuten. Impulse zum Suchen ihrer Zusammenhänge bietet das Schicksal der unweiten Lokation von (Staré) Mýto (Altmuth) im zweiten Drittel des 13. Jahrhunderts. Ihren Untergang nach einer kurzen Entwicklungsetappe begleitete die Stiftung der Stadt Vysoké Mýto, deren Existenz 1265 belegt war. Die neue landesfürstliche Stiftung zwischen Vraclav und Staré Mýto übernahm im späteren 13. Jahrhundert führende Rolle in manchen Hinsichten der Entwicklung der Region.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Vraclav (Bez. Ústí nad Orlicí – Wildenschwert), Gesamtansicht der Lokalität Südostansicht. Luftbild der Gemeinde von Südosten. In der unteren Dorfplatzzecke das Gebäude der ehemaligen St. Wenzelskirche (Konskr.-Nr. 115), im Hintergrund der Burgwall (Foto M. Gojda).

Abb. 2: Vraclav nach der Stabikatastralkarte (1839). 1 – frühmittelalterliche Burganlage, 2 – Haus Konskr.-Nr. 115, einstige St. Wenzelskirche, 3 – Himmelfahrtskirche.

Abb. 3: Vraclav, Haus Konskr.-Nr. 115. Ansicht der Südfassade der Zentralpartie des Gebäudes von Südosten. (Foto J. Sommer, 2001)

Abb. 4: Vraclav, Haus Konskr.-Nr. 115. Westliche Ansicht mit dem sogenannten Turm. (Foto J. Sommer, 2001)

Abb. 5: Vraclav, Haus Konskr.-Nr. 115. Westteil des Gebäudes (sogen. Turm), Südseite, Südostansicht. (Foto J. Sommer, 2001)

Abb. 6: Vraclav, Haus Konskr.-Nr. 115. Anordnung der archäologischen Sondierung (Nrr. 1, 2, 3) mit Auszeichnung des freigelegten Mauerwerks. Nach dem Plan von Dipl.-Ing. K. Doubner, Detail des einstigen Stalls präzisiert.

Abb. 7: Vraclav, Haus Konskr.-Nr. 115. Sonden Nrr. 2 und 3, freigelegter Grundriss in der Höhe des Untergrunds und der ältesten Gräber. Dicke Zahlen – Gräbernummern, mit der Nr. 13 Lage der rechten Hand mit einem Brakteat vom Grab Nr. 13 unter dem Mauergrund bezeichnet (Profile A – A' und B – B' siehe Ježek – Šigl – Vokolek 1998, Tab. 4).

Abb. 8: Vraclav, Haus Konskr.-Nr. 115. Sonde Nr. 2, im ehemaligen Stall freigelegtes Mauerwerk und eines der Gräber der älteren Begräbnisperiode, Ansicht von Norden. (Foto M. Ježek, 1997)

Abb. 9: Vraclav, Haus Konskr.-Nr. 115. Sonde Nr. 2, das im ehemaligen Stall freigelegte Mauerwerk, Ansicht von Nordosten. (Foto M. Ježek, 1997)

Abb. 10: Vraclav, Haus Konskr.-Nr. 115. Sonde 2, Stoß des freigelegten Mauerwerks mit der Ostwand des einstigen Kirchenschiffs, Ansicht von Osten. (Foto M. Ježek, 1997)

Abb. 11: Vraclav, Haus Konskr.-Nr. 115. Detail der Südwestecke des einstigen

Schiffs der St. Wenzelskirche, links Südwand des Turms (Foto J. Sommer, 2001)

Abb. 12: Vraclav, Haus Konskr.-Nr. 115. Nordwand des Turmobergeschosses vom Dachraum des nachträglich Zubaus zu gesehen. Links unter der Holzterasse Nordwestecke des einstigen Kirchenschiffs sichtbar. (Foto J. Sommer, 2001)

Abb. 13: Vraclav, Haus Konskr.-Nr. 115. Perspektivzeichnung der Südwand des einstigen Schiffs der St. Wenzelskirche. Mit Punktlinie Wandteile mit erhaltenen Putzflächen umrahmt; ohne Schraffur – Bruchstein- und Ziegelmauerwerk aus der ersten Ausbauperiode der Kirche; diagonal schraffiert – Mauerwerkpartien (überwiegend Ziegeln) der Umbauten um die Mitte des 19. Jh. (Zeichnung von J. Sommer, 2001)

Abb. 14: Vraclav, Haus Konskr.-Nr. 115. Südostecke des Saals im Obergeschoss des einstigen Schiffs der St. Wenzelskirche. Links die Ostwand mit teilweise freigelegtem Triumphbogenmauerwerk. Im Mauerpfeiler zwischen den Fenstern das Ziegelmauerwerk des Bogenlaufs und anknüpfendes Ostwandmauerwerk vom einstigen Kirchenschiff. (Foto J. Sommer, 2001)

Abb. 15: Vraclav, Haus Konskr.-Nr. 115. Westseite des Ostgiebels des einstigen Schiffs der St. Wenzelskirche. Links das kleine, offenbar mit dem Giebelmauerwerk zeitgenössische Fenster. Rechts der nachträglich durchbrochene Durchgang zum Dachraum des Ostflügels des Hauses. Am Mauerwerk Reste vom geläufig ausgeführten Putz, der nicht bis zum Giebelrand reicht; Grund dafür ist bisher nicht bekannt. (Foto J. Sommer, 2001)

Abb. 16: Vraclav, Haus Konskr.-Nr. 115. Bogenlauf des Triumphbogens der einstigen St. Wenzelskirche vom Obergeschoßraum des Ostflügels zu gesehen. Mit einer Sonde im Putz des Bogenlaufs sein Ziegelmauerwerk und die Bruchsteinwand enthüllt. (Foto J. Sommer, 2001)

Abb. 17: Vraclav, Haus Konskr.-Nr. 115. Perspektivzeichnung der Ostseite des Ostgiebels vom einstigen Schiff der St. Wenzelskirche. In der Mitte links der nachträglich errichtete Durchgang, rechts Lage des zugemauerten ursprünglichen Fensterchens eingezeichnet. Schraffiert – Relikte des abgemeißelten profilierten, von den Schiffslängsseiten an den Giebel übergehenden Gesimses. Giebelmauerwerk ist aus Bruchstein erbaut, mit kleinen Kreuzen die Ziegelummauerung des Durchgangs ausgezeichnet. (Zeichnung J. Sommer, 2001)

Abb. 18: Vraclav, Haus Konskr.-Nr. 115. Relikt des abgemeißelten Gesimses an der Schiffsostwand der einstigen St. Wenzelskirche nahe der Südostecke, am Giebelfuß. (Foto J. Sommer, 2001)

Abb. 19: Vraclav, Haus Konskr.-Nr. 115. Nordteil der Ostwand des einstigen Schiffs der Hl. Wenzelskirche. Rechts Schiffsecke deutlich. Rechts unter dem Dach eines Zubaus ein Abschnitt des abgemeißelten Gesimses sichtbar. (Foto J. Sommer, 2001)

Abb. 20: Vraclav, Haus Konskr.-Nr. 115. Schematische Rekonstruktion der vorausgesetzten Gestalt der St. Wenzelskirche im 17. Jh.; Kavaliersansicht. (Zeichnung J. Sommer, 2001)

(Übersetzung J. Noll)

EXKURS: MINCE Z HROBU Č. 13 Z MÍST PRESBYTÁŘE KOSTELA SV. VÁCLAVA VE VRACLAVI

JIRÍ MILITKÝ

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI

Při archeologickém výzkumu bývalého kostela sv. Václava ve Vraclavi došlo také k nálezů brakteátu. Mince byla objevena v sondě 2 mezi prstními články levé ruky skeletu v hrobě č. 13. Zásyp hrobu byl porušen obloukovitou zdí, která jej překrývala, a proto nemohl být hrob odkryt v plo-